

KESERŰ JÓZSEF

A különbségek iránti érzékenységről

GRENDEL LAJOS ÖTVENÖTÖDIK SZÜLETÉSNAPIJÁRA

Izgalmas és egyben szerencsés helyzetben találja magát az, aki Grendel Lajos írásművészetének méltatására vállalkozik. A méltató szerencsésjét az indokolja, hogy egy olyan, közel három évtizedet átölelő, igen gazdagnak mondható írói pályáról szólhat, amelyről már alakulása közben bebizonyosodott, hogy kiemelkedő helyet foglal el a kortárs magyar irodalom panteonjában. Nemcsak maguk a művek (elbeszélések, regények, esszék) szolgálnak erre bizonyítékul, hanem a róluk szóló bősz és kiváló szakirodalom is (Tózsér Árpádtól Szirák Péteren át Németh Zoltánig). A szembesülés izgalmát pedig az adja, hogy Grendel szövegei akkor és ott lépnek előre nem sejtett kapcsolatba más törekvésekkel, amikor és ahol a legkevésbé várnánk. Mindez a folyamatos megújulás képességével és a művek intenzív dialóguskészségével magyarázható elsősorban. A Grendel-szövegek egyik legfigyelemreméltóbb jellemzője a nyitottság, az, hogy a legkülönbözőbb előfeltevéseken nyugvó beszédmódokkal képesek újra és újra párbeszédbe lépni. Nem véletlen, hogy egyes értelmezői a legjelentősebbnek tartott szerzőkkel (Mészölytől Esterházyig) és a legdivatosabb irányzatokkal (mint a posztmodern) hozták összefüggésbe. Valóban kimutatható a kortárs elbeszélő próza egyik markáns hagyományával való rokonsága, s az is nyilvánvaló, hogy – elsősorban a célelvűség megkérdőjelezése révén – párhuzamba állítható egyes posztmodern eljárásokkal. A kurrens jelenségekkel mutatott kölcsönviszonyokat aligha szabadna lebecsülni, de legalább ennyire fontos az eltérések, különbségek, sajátosságok tettenérése is. Hiszen éppen a különbségek iránti fogékonyságból fakad az az írói attitűd, amely Grendelnek is sajátja. Egy figyelmesebb vizsgálódás arról adhat hírt, hogy esetében egy sajátos, a kortársak többségétől alapjában véve eltérő indíttatású prózáról beszélhetünk, amely sokban kötődik ugyan a magyar epika nyolcvanas évekbeli megújításához, ám ebben egyéni irányt követ.

Természetesen nem lehet most feladatomban, hogy ezt a sokrétűen gazdag opust a maga teljes mélységében és magasságában vizsgáljam, csupán két oldalára szeretném ráirányítani a figyelmet.

Elsőként egy olyan szólam jelenlétéről szólnék, amely Grendel Lajos pályáján viszonylag új keletűnek mondható. Az irodalmi élet mozgásait figyelemmel kísérőknek feltűnhetett az író utóbbi időben felerősödött aktivitása az irodalomról való beszéd diszkurzív területein. Esszéiben (*A regényírásról, 2002-ben, Filozopterek az irodalomban*, különösen az első két rész) és a Mészöly Miklós időskori prózájáról írt könyvének egyes részeiben Grendel olyan húrokat pendített meg, amelyekkel megpróbálta vitára ingerelni a kritikát művelőket. Szándékoltan használok e nyakatekert kifejezést, és mondok kritikát művelőket kritikusok helyett; úgy gondolom ugyanis, hogy a valódi kritikusok nem igazán talál(hat)nak komoly kivetnivalót az említett írások kérdésirányában. Hiába dörzsölik a tenyerüket azok a felületes szemlélők, akik e tevékenységben nem látnak egyebet, mint Grendel feltételezett kirohanásait a kritika ellen. Itt valami egészen másról (jóval többről) van szó.

Ahhoz, hogy választ kapjunk arra a kérdésre, mi is a valódi tétje ezeknek az írásoknak, nem szükséges összegeznünk a bennük felvetett összes gondolatot. Már csak azért sem, mert tematikailag nagyon eltérőek, gondolatilag pedig igen sokrétűek, sőt egyes szövegeik egymással termékeny feszültségben állnak. Példaként csak a Mészöly-könyv gondolati alapját mélyen átható dilemma (szövegszerű kontra valóságyszerű irodalom) egy másik írásban történt megkérdőjelezésére utalnék. „Kevés dolog idegesít jobban a mai magyar irodalmi életben, mint a világszerűség és a szövegszerűség között gerjesztett, merőben akadémikus jellegű álkonfliktus” – olvashatjuk a regényírásról szóló esszéjében. Az ezúttal talán kissé ingerültre sikeredett hangvétel vélhetően arról árulkodik, hogy Grendel a legkevésbé sem szívleli azokat, akik a tudós álruháját öltve fiktív problémák szításával mulatják idejüket, s ebben alighanem igaza is van. Ha jól értem, az akadémikus jelleg itt azokra a megnyilatkozásokra értendő, amelyeknek egyetlen vágya, hogy egy koherens rendszerben lássák az irodalom jelenségeit. A lekerékített magyarázatokkal, a túlságosan simára csiszolt történetekkel szemben joggal ébredhet fel az olvasó gyanúja. Az esszéíró mindenekelőtt azokat a kritikusokat és irodalomtörténészeket bírálja, akiknek leküzdhetetlen kategorizálási vágya csupán arra szolgál, hogy lényeges dolgokat, valódi értékeket fedjen el. Persze arról, hogy mi tekinthető valódi értéknek, s mi nem, hosszú vitát lehetne folytatni. Valószínűleg egyetlen kritikus sem nélkülözheti bizonyos értelmezői szempontok alkalmazását, s a kérdés nem is az, hogy szükség van-e ilyen szempontokra; sokkal inkább, használhatóak-e ezek a művek értékelésekor. A hasznosság, a hatékonyság – ebben talán Grendel Lajos is egyetért velem – a dolgok egyetlen hiteles értékmérője.

Grendel tehát nem a kritika ellen lép fel (egy ilyen lépésnek feltehetően nem is volna sok értelme), hanem – mint ahogy azt regényeiben többször is megtette – az ideológia, ezúttal az esztétikai ideológia ellen. Azt kifogásolja egyes irodalomtörténészek tevékenységében, hogy mereven ragaszkodnak dogmává szilárdult szempontrendszerükhöz, s nem hajlandók méltányolni semmiféle értéket, amely nem illeszthető maradéktalanul az általuk működtetett konstrukcióba. Az ilyen irodalmárok, véli Grendel, hajlamosak például csak azért elvetni irodalmi műveket, mert azok nem reflektálnak a nyelvi megelőzőtség tapasztalatára, morális kérdéseket vetnek fel vagy más hasonló „korszerűtlen” jellegzetességeket mutatnak. Azok a kritikusok és irodalomtörténészek, akik elvi okokból marasztalnak el egy-egy alkotást, valószínűleg sosem lesznek képesek arra, hogy az irodalmat a maga sokszínűségében ismerjék meg. Sőt egy idő után arra is képtelenné válnak, hogy meghallják és felismerjék az idegent, a másságot. Ennek elmulasztása pedig könnyen belátható következményekkel jár. A másik hangja – ha képesek vagyunk meghallani – saját vélekedéseink felülvizsgálására készíthet bennünket. Ha azonban nincs meg ez a képességünk, megértésünk s egyben önértésünk esélyeit csökkentjük.

Grendel Lajosnak ezek az írásai, miközben a spontaneitás, az ideológiaellenesség fontosságát és a különbségek (f)elismerését hangsúlyozzák, egyúttal állandó nyitottságra szólítanak fel. Rámutatnak arra, hogy nem akkor járunk el körültekintő szövegértő módjára, ha a másikat az ő (számunkra való) idegenségében próbáljuk bekebelezni, hanem akkor, ha dogmáinkkal nem korlátozzuk, s így megpróbálunk nyitottak maradni e másságra/idegenségre. Nem tudom, kell-e még ezek után mondanom, hogy szerzőnknek e téren kifejtett tevékenységét nemcsak fontosnak, de nagyon hasznosnak is tartom. Megszólalásában, kritikaírást érintő reflexióiban a másság hangját vélem felfedezni, amely hol szelídebben, hol kicsit türelmetlenebbül arra figyelmeztet, hogy nem árt időnként az alapoktól újragondolni irodalomról való vélekedéseinket. Sajnos

kevés az olyan kritikus, irodalomtörténész, aki képes saját szakmáját (s benne saját tevékenységét) kellő iróniával és kritikával szemlélni (hamarjában csak két név, Kálmán C. György és Németh Zoltáné jut eszembe). Ezért is fontos az író hangja, hiszen őt nem kötik szakmai konvenciók, nem gátolja az értelmezés kényszere, akkor emelkedhet szólásra, amikor mondanivalója van.

Grendel Lajos kritikáirásról szóló esszéi egy következetes írói, gondolkodói világlátást tükröznek. Jelentőségük abban van, hogy sűrítetten jelenik meg bennük az az író egész munkásságát átható szándék, amellyel igyekeznek elmélyíteni az eltérések, a különbségek iránti érzékenységünket.

*

A továbbiakban akár azzal is folytathatnám, hogy (szerencsémre) nem vagyok irodalomtörténész, így nem kell mindenáron arra törekednem, hogy Grendel Lajost valamiféle irodalomtörténeti sorba állítsam. Egyetlen, irodalomtörténeti ambícióval bíró gondolatsor vázolására – szíves engedelmükkel – mégis kísérletet tennék. Általában nem szívesen bocsátkozom ilyen irányú fejtegetésekbe, most mégis úgy vélem, Grendel Lajos ötvenötödik születésnapja alkalmat szolgáltat a kivételre. Az okfejtésnek, amelyet itt közrebocsátani bátorkodom feltehetőleg megvannak a gyenge pontjai, s magam sem szánom örök érvényűnek. Nem is szánhatom, hiszen semmi sem avul el olyan gyorsan, mint az irodalmár ítéletei. Bárki tapasztalhatja, hogy a meglátásokat és a vélekedéseket – különösen, ha történeti jellegűek – mily gyorsan átírja az idő (vagy kevésbé patetikusan: egy másik irodalomtörténész). Az irodalomtörténet nemcsak újraírható, hanem szükségképpen újraírandó. Sőt az sem kizárt (bár a gyakorlat ezt nemigen igyekezett alátámasztani), hogy egyszerre több, egyaránt érvényesnek mondható irodalomtörténeti kánon is létezhet. Grendel is hangsúlyozza ezt *A tények mágiájában*, amikor arról beszél, hogy „minden irodalomtörténeti korszakot a beszédmódok egyenrangú pluralizmusa jellemez.”

Azt nem tudom eldönteni, hogy léteznek-e objektív irodalmi folyamatok, amelyeknek megfigyelése és leírása az irodalomtörténész elsődleges feladata lenne. Azt viszont elképzelhetőnek és védhetőnek tartom, hogy az irodalomtörténész is olvasó, aki (legalább) húsz-harminc év távlatából megteheti, hogy rendszerezi az általa elolvasott műveket, s azokat vagy egy metonimikus láncra fűzi, vagy megpróbálja feltárni a közöttük lévő metaforikus kapcsolatokat. Mivel a különböző irodalomtörténészek különböző látószögökből lát(hat)ják a jelenségeket, az általuk konstruált irodalomtörténet(ek) is különbözőek lehetnek. A perspektívák nem redukálhatók egymásra, mivel részben az irodalomtörténész választásának, részben pedig a hagyomány „kényszerítő” erejének eredményei. A szükséges időbeli távlat és az azóta lezajlott prózatörténeti események talán feljogosítanak arra, hogy kísérletet tegyék Grendel első regénye, az *Éleslövészet* ideiglenes irodalomtörténeti helyének kijelölésére.

Grendel Lajos írásművészetének megítélése – többek között a kánonok interferenciájának köszönhetően – nehézségekbe ütközik. A hetvenes évek végén és a nyolcvanas évek elején írt művei kettős igénnyel lépnek fel. Egyrészt olyan elbeszélőmód ki-munkálásáról árulkodnak, amely már jelzi a szövegvilágok közötti tájékozódás megváltozott irányait és a próza megújulása felé mutat. Másrészt egy regionális kondicionáltságú beszédforma kialakításáról, amely nem szakad el teljesen a (cseh)szlovákiai magyar irodalom hagyományaitól, finom írói érzéssel átvállalva belőle mindazt, ami átörökítésre érdemes. Ezzel indokolható az a megkülönböztetett figyelem, amelyben

mind a magyarországi, mind a szlovákiai magyar kritika által részesült. A két, igencsak eltérő alapú kánon versengését az egyik oldalról az értelmezői nyelv hatékonysága, a másiktól a korszerű eszközök teljes hiánya egy időre eldönteni látszott. Grendel műveinek értékelését, illetve irodalomtörténeti helyének kijelölését a magyarországi recepció végezte *el*. Eszerint Grendel prózája Mészöly és Esterházy árnyékában bontakozni ki. Az így kialakult kép azonban leegyszerűsítettnek tűnhet. Az önnön legitímációjáért küzdő szlovákiai magyar kritika a kilencvenes években a kánonok policentrizmusára hivatkozva a Magyarországon kívül született művek integráló szerepét hangsúlyozza. Tózsér Árpád például igyekszik kiragadni a posztmodern kánon Szkül-lája és Kharüdisze közé (mögé?) szorult Grendelt, amikor azt mondja: Grendel frissítésként hatott „a pusztas szövegszerűségben fuldokló (vagy inkább lubickoló?) magyarországi prózára. (...) ...három kisregényével elsőnek teremtett egy olyan teljesen új regényformációt, amely egyszerre szöveg- és világszerű, amelyben a nyelv nemcsak jelzősége, hanem jelentéseire is reflektál, mégpedig olyasformán, hogy a jelentés formastrukturáló erőként működik benne.”¹ Tózsér értékeléséhez csatlakozik Szirácz Péter, Grendel kitűnő monográfiája is: „A kisebbségi sors átértelmezésére törekvő Grendel egy olyan olvasásmódot alakított ki, amely sem a megelőző szlovákiai, sem az egyidejű magyarországi diskurzusmintáknak nem feleltethető meg maradéktalanul.”²

Körülbelül a kilencvenes évek második felétől sorra jelentek meg olyan művek a magyar irodalomban, amelyek többek között a történelem textualitásának, folytonosságának, a történeti tények megismerhetőségének kérdéseit aktualizálták. Talán megkockáztatható a kijelentés, hogy hatástörténeti perspektívából tekintve az *Éleslövészet*, pontosabban annak első része a kilencvenes évek ún. „áltörténelmi” regényeinek fontos előzményeként is számantartható. Grendel regénye a történetyszerűség és a történelem textualitása kérdéseinek középpontba állításával majd két évtizeddel megelőzte azokat a prózapoétikai törekvéseket, amelyek a kilencvenes évek végétől kezdődően Háy János, Márton László, Láng Zsolt, Darvasi László szövegeiben artikulálódnak. (Természetesen nem hagyható figyelmen kívül e regények egymástól való különbsége, e kérdés kifejtése azonban alaposabb vizsgálatot igényelne.)

Első megjelenésekor (1981) ugyan felfigyelnek rá, ám a regény történetfilozófiai implikációi feltáratlanok maradnak. A történetyszerűség iránti érdeklődés megnövekedésével párhuzamosan újabb olvasatai születnek, igazi jelentősége azonban csak a fent említett kortárs regények recepciók horizontjából válik beláthatóvá. Az *Éleslövészet* a történelem célélvőségébe vetett hit megingásának tapasztalatát közvetíti, egyszerre szembeáll azzal a tradícióval, amely a történelmet hegeli értelemben vett dialektikus egységnek tekinti. A regény jelentésstruktúrája a történetkritikai előfeltevéseit mind grammatikai, mind retorikai szinten érvényesíteni engedi. Sikerét talán épp annak a már említett kettősségnek köszönheti, hogy egyszerre szövegszerű, azaz reflektált olvasásra kész, s egyben jelentésorientált.

A regény nyitánya mindenféle értelmezői tevékenység kudarcát vetíti előre. Az elbeszélő régi tekerésekre bukkan az Olsavszky-házban. „Talpnyalás és ironia fedik át bennük egymást megtévesztő-tökéletesen, s az elbeszélő nem tudja eldönteni, hogy ami hajbókolásnak látszik bennük, nem ironia-e, illetve ami ma pamfletként olvasódik, valójában nem talpnyalás-e.” A tekerésben foglaltak biztos uralásában a tapasztalat

¹ Tózsér Árpád: „Ugrás a bizonytalanba”, *Irodalmi Szemle*, 1997/5. 57–60. 58.

² Szirácz Péter: Kanonizáltság és regionalitás (A Grendel-olvasás), In: Uő: *Folytonosság és változás. A nyolcvanas évek magyar elbeszélő prózája*, Debrecen, Csokonai Kiadó, 1998, 105–111. 109.

nyelvi közvetítettsége jelenti a legfőbb akadályt. Az eredet hangjának távollétében az elbeszélő-értelmező kénytelen a hátrahagyott írott szövegekre hagyatkozni. Mivel azonban a szövegek nyelvi megalkotottsága mindvégig bizonytalanságban hagyja a befogadót valódi tartalmuk felől, az feladja az értelemképzésre irányuló törekvéseit. A regénykezdet az előadandó történet megelőlegezett homályosságát és a dolgok eredendő tisztázhatatlanságát figurálja. „Tehát előreláthatóan semmi sem tisztázódik majd.”

A múlthoz való hozzáférés korlátozottságának tapasztalata szembesíti az elbeszélőt a történelmi események és a róluk szóló beszámolók elkülönülődéssel. A regény hadat üzen a metafizikus történelmi koncepcióknak, amikor az események célelvűségét megkérdőjelezve a történelmet olyan modellszerű konstrukciónak látta, amely tetzés szerint generálható és ismételhető. „Másfelől viszont könnyű dolgunk van. A modell friss és utánozható. A város hét évszázados története frappáns cáfolata az egyenes vonalú progresszióról alkotott gyermeteg hiteknek.” A történelem konstruáltsága narratív jellegéből eredeztethető. A narratív megkomponáltság mikéntje ugyanis eleve meghatározza a befogadás módját, és ezáltal irányt ad az értelmezésnek. Az „igazság” attól függ, hogy a talált szövegek milyen mértékben képesek meggyőzni az olvasót a maguk igazáról. A regény a kérdést úgy találja, hogy a szövegeket nem egy szerző tollából származtatja. Az Olsavszky-házban talált tekerceseknek összesen hat, többé-kevésbé beazonosítható szerzőt tulajdonít az elbeszélő. Az elsőként említett szerző megnevezetlen marad csakúgy, mint a regény első részének tizenhatodik fejezetében olvasható „allegorikus tartalmú szöveg” szerzője. Rajtuk kívül a következő szerzői nevek bukkannak föl: Somogyi Juhász Péter, Kenéz Borbála, P. Sándor és a bécsi holland nagykövet. E szerzők beszámolóit pusztán egymásnak ellentmondó olvasatoknak bizonyulnak. Az első (névtelen) szerző például a törökök fegyelmességéről és civilizáltságukról ad hírt. Somogyi Juhász Péter viszont tanúsítja, „hogy a török nép nem emberi fajta.” Az eligazodást nehezíti, hogy a szövegek egymásnak teremtenek kontextust, egymást idézik, illetve egymást olvassák. Somogyi Juhász Péter és P. Sándor egyaránt Kenéz Borbála naplójára hivatkoznak, beszámolóik – noha majdnem szó szerint megegyeznek (hiszen ugyanarra a dokumentumra támaszkodnak) – mégis ellentmondanak egymásnak. P. Sándor ugyanazt állítja Kenéz Borbálával kapcsolatban, mint Somogyi, csupán a császár helyett mond szultánt, s a bécsi nép helyett sztambulit. Mivel szövegeik egymást írják fölül, ezért egyiküké sem tekinthető elsődlegesnek. Ez az eljárás, amely a történelmi tények behelyettesítésén és a beszámoló szó szerinti megismétlésén alapul, a konstrukciójellegű történettapasztalatot erősíti, ugyanakkor egy ironikus történet szemléletet enged érvényesülni.

A regény alássa a történelmi tény fogalmát, hiszen nem tudni, kinek a tiszteletére rendeztek napokon át tartó lucullusi lakomát a városban. Háromszáz évvel később, a huszadik század második felében az esemény emléke már csak a zabálás kiüresedett rituáléjában él tovább. A rituálé az eredeti kontextus ismerete nélkül azonban értelmezhetetlen. Csakúgy, mint az egykor szent családi ereklyék, amelyek céljukat és eredetüket veszítve csupán mint rekontextualizált szimbólumok léteznek tovább. A családi címer a tévékészülék fölött lóg, az apa kardja pedig antennaként funkcionál. A regény a mellérendelés alakzata révén a történelmi idő ironikus, deszakralizált folytonosságát körvonalazza.

A folytonosság képzetét egy rendkívül szerteágazó metafora, a tűz metaforája is előhívja. Tallós lelkesre ellenségei rágyújtják a templomot. Lányát, Rozáliát egy Lángh Imre nevezetű egyén menti meg. Valószínűleg ennek a Lángh Imrének leszármazottja a temető mellett lakó titokzatos, állandóan *szivarozó* alak, Bolygó. Ezt az ér-

telmezést sugallja az is, hogy Bolygó kísértetiesen hasonlít az elbeszélő nagybácsikájához, Szoszó bácsihoz, akinek valódi neve Lángh Attila. A város, amelyről az Olsavszky-házban talált tekercek szólnak a történelem folyamán számtalanszor *leégett*. A jóslat szerint végső pusztulását is majd a tűz okozza. „Ez a nap azonban kétszáz-negyven éve késik már³”, így az elbeszélőt semmi sem zavarja abban, hogy ugyanabban a városban egy közép-európai felhőkarcoló tizenkettedik emeletén kenyeret *pirítson*, és a gázrezsón tevizet *forraljon*. A metaforikus szerkezet a folytonosság igényének kifejeződéseként értelmezhető. Az igényt – hogy a történelmet összefüggő, lineáris egységnek tekintse – ellenpontozzák az elbeszélő önreflexív kijelentései. „Ami az elbeszélőt lépten-nyomon zavarja, az az el nem hanyagolható körülmény, hogy a különféle felületek között hiányoznak az érintkezési pontok, mintha mindenki *más* történetet írna, s nem ugyanazt a történetet írná *másképpen*.”

A regény viszonyát a történelem folytonosságához az örök visszatérés alakzata tisztázza. 1663-ban Boross Ambrus, a városbíró kénytelen átadni a város kulcsait (és tizenhat éves lányát) Musztafa bégnek. 1752-ben Tallós református lelkész az élete árán sem tudja megvédeni tizenhat éves lányát, akit a katolikusok egy felbőszült csoportja hurcol meg. 1944 telén, közvetlenül a szovjet csapatok bevonulása előtt Fried polgármester – hogy elkerülje elődje, Boross Ambrus szégyenét – öngyilkos lesz. A történelem ugyanazokat a helyzeteket ismétli, csak a résztvevők jelleme és cselekedetei különböznek. Az örök visszatérés gondolata nem ciklikus jellegű, hanem – mint Nietzsche-nél – egyetlen kör, amelynek minden lehetséges pontja egyszerre kezdő és végpont. Keletkezés és cél nélküli körforgás, amely minduntalan ugyanazzal a kérdéssel szembe-sít: *akarod-e ezt még egyszer és számtalanszor?*³ Az elbeszélő, aki a regény során egyszerre leplezi és leleplezi a múltat, valójában ezt az utat járja be. Megnyilatkozása tisztázódás, a múlt vállalása, annak keresése és megtalálása, „ami kiindulópontnak megfelelhetne.”

Az *Éleslövészet* korábbi elemzői is kiemelték, hogy ezt a kiindulópontot az elbeszélő saját magában találja meg. Mivel a történelem eredet, cél és középpont nélkül való, helyette az elbeszélő szubjektum válik az értelmet birtokló centrális helyé. Ezt az értelmezést sugallja a regény mise en abyme-ja, az első rész tizenhatodik fejezete. Ez a fejezet csaknem teljes egészében az Olsavszky-házban lelt tekercek egyikének szó szerinti idézése. A régi irat arról számol be, hogy a kisvárosba minden hétfőn egy lovas futár érkezik a fővárosból, aki a kancellári hivatal pecsétjével ellátott utasításokat és rendeleteket hoz. Ez az esemény biztosítja a rendet a községben. Amikor a futár többé nem jön, a város a feje tetejére áll. A felismerés, hogy „nincs főváros” óriási felfordulást okoz. A készen kapott szabadsággal a város lakói nem tudnak mit kezdeni. A városi Tanács, hogy véget vessen a káoszhoz a plébánoshoz fordul segítségért. Az eszes férfi

³ Nietzsche nem tesz különbséget közeli és távoli múlt között. A múlt minden pillanata egyforma távolságra esik a jelentől, éppen azért, mert a múlt a maga öröklétében nem szukcesszív, nem egymásra következők lánc. (Vö.: Friedrich Nietzsche: Dionüszosz és az örök visszatérés, In: Uő: *Az értékek átértékelése. Hátrahagyott töredékekből* (válogatta és fordította: Romhányi Török Gábor), Bp., Holnap Kiadó, 1998, 157–167., valamint Tatár György: *Az öröklét gyűjtője. Nietzsche és az örök visszatérés gondolata*, Bp., Osiris Kiadó, 2000) Az *Éleslövészetben*: „...valójában nincsenek közeli meg távoli események, csupán múltbeli események vannak, s ezeknek mozaikkockáiból van összerakva ő, és minden pillanat újabb mozaikkockát rak a többi mellé, amitől az összkép más lesz, még hangsúlyosabban töredezett és befejezetlen.”

a következő okfejtéssel áll elő: „sohasem létezett főváros, tehát kancellária sem, a pécsetes utasítások bizonyára valamelyik zsarnok földesúr hamisítványai voltak, aki most meghalt, s titkát magával vitte a sírba. (...) A főváros itt van, mutatott körbe, bennünk van.” Javaslatát, hogy a Tanács ezentúl maga adja ki az utasításokat, elfogadják. A rend a kisvárosban rövid időn belül helyreáll.

Eszerint az elbeszélőnek kijindulópontként a megismerhetetlen történelem helyett saját magához kell fordulnia. Ő lesz a világról való tudás egyedüli birtokosa. Ez a tudás azonban nem megbízható, s erre az elbeszélő nyelvhez való viszonya derít fényt. Az elbeszélő számos kijelentésében tetten érhető, hogy nem uralja a nyelvet, illetve, hogy ki van téve a nyelv hatalmának. A történelmi tényekről szóló beszámolóiban megfigyelhető, hogy a történetmondás retorikája miként hat a történet szintjére, azaz miként alakítja át az események megtörténtségét textuális történeté. Noha beszámolója elején maga az elbeszélő figyelmeztet bennünket arra, hogy „amiről szó lesz, annyira irreális, hogy szinte valóságos már”, a történelmi igazságot az elbeszélővel együtt kereső olvasó mégis gyanakvóvá lesz a következő szövegrész olvasásakor:

„Pár száz évvel ezelőtt, a törökudulás és a kuruc-labanc villogások évtizedeiben a környéken olyanmire elszaporodtak a nyulak, hogy az ős beálltával ezrével grasszáltak a városban, kipusztították a gyümölcsfákat, megtámadták a gyermekeket, s olykor a történelmi csapásoknál is több kárt tettek a városban. Sőt, amíg ez utóbbiakhoz a lakosság lassan hozzáedződött, s az ügyesebbek a köpönyegforgatás szemképráztató trükkjeivel valamiképpen átvészelték őket, a természet e különös csapásával szemben tehetetlenül álltak. A mezei nyulak az Órhegy utcán keresztül nyomultak be a városba, itt kezdték hát vadászni őket legelőbb, s a városi karhatalmisták és tűzoltók néha maguk sem tudták eldönteni, mi a fontosabb feladat, a gyalázatos rágszálók kiirtása-e, vagy a város másik végében fosztogató labancok elűzése.”

A túlzás alakzata a történelmi beszámolót a fantasztikum szférájába utalja. A szöveg retorikája elsődlegessé válik a történelmi tényekhez képest. Hiába reflektál a fenti szövegrészre az elbeszélő, hiába degradálja anekdotává, s végezetül hiába próbál ragaszkodni a történelem tényszerűségéhez, ha reflexiója is magán viseli az idézett rész retorikai jegyeit, a túlzást és az iróniát. „Persze az anekdota, az csak anekdota, s az elbeszélőtől távol áll a szándék, hogy komolytalankodják a történelem magasztos hernyótalpain, hiszen könnyen maga is alájuk kerülhet.”

Talán sikerült a fentiekben meggyőzőnöm a Tisztelt Hallgatóságot arról, hogy az *Éleslövészet* a történelem célelvűségének és folytonosságának megkérdőjelezésével, a megismerő szubjektum kritikájával, a történetmondás metaforizáltságával, valamint az értelmet konstituáló centrum folytonos áthelyeződésének retorikájával a jelenkori próza olyan vonulatához „csatlakozik”, melynek ő maga az egyik előképe.

A grendeli opus irodalomtörténeti elhelyezésével még várnék egy kicsit, nem utolsósorban azért, mert egy eleven, mind a mai napig alakuló folyamatról nem könnyű hiteles véleményt alkotni. Nehezem tudnám megmondani, hol, merre tart ma Grendel Lajos. Ami biztos, hogy legutóbbi, *Nálunk, New Hontban* című regényével ismét bizonyította, képes a megújulásra. Nemrég egy interjúban pedig azt is elárulta, hogy egy új regényen dolgozik, amely némiképp kötődik a New Hont-i témakörhöz. A sikeres megvalósításhoz türelmet, kitartást, alkotói indulatot, mindenekelőtt azonban sok erőt és egészséget kívánok.

(Írásomban felhasználtam korábbi, Folytonosság és/vagy megszakítottság (?), [megjelent: *Kalligram*, 2001/3.] című tanulmányom egyes részeit.)